

Doležalová, Lucie

Posvátné a světské

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Q, Řada teatrologická. 2008,
vol. 57, iss. Q11, pp. 184-187

ISBN 978-80-210-4706-8

ISSN 1214-0406

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114548>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

jako jeden z nejdůležitějších úkolů. Druhá kapitola „Konštanty a premenné v umeleckej tvorbe DAD/UND Prešov“ je vynikající sociologicko-ekonomickou sondou do života této instituce a autor v ní skvěle doplňuje předcházející výklad, jenž byl zaměřen především k problematice organizační báze divadelního souboru, k otázkám dramaturgickým, repertoárovým i estetickým. V této kapitole „kříží“ diachronní principy se synchronními, čímž obraz „vývoje“ získává hlubší kontury, chtělo by se napsat „třetí rozměr“. Následující dvě kapitoly prvního oddílu knihy pak zaměřil k analýze klíčových estetických trendů prosazujících se v Divadle A. Duchnoviča (DAD), jak bylo mezitím divadlo přejmenováno, po roce 1989. Sympatické na těchto kapitolách je, že se nespokojil pouze s vágními a všeobsahujícími charakterizacemi „postmoderní situace – postmoderní poetika“, nýbrž vyšel konkrétně z vlastního materiálu a pokusil se analyzovat zásadní inscenace tvůrčího tandemu Blaho Uhlár – Miloš Karásek i jejich následovníků („Dekonštrukcia alebo dekompozícia divadelného tvaru“, s. 49–52; „Nosné esteticko-sémantické dominanty umeleckej profilácie činohry“, s. 53–90). Tato větší část publikace je pak i vrcholem Pukanovy knihy.

Pro českého čtenáře je to četba inspirativní a v mnohém velmi poučná. A mimo jiné si také uvědomí, že nemáme u nás mnoho podobných divadelních monografií vzniknuvších v posledních letech k různým příležitostem (nejčastěji podobně jako Pukanova publikace k výročí založení divadla), které by vykládaly danou problematiku s bezpředsudečnou historiografickou poctivostí a současně s brilantním zázemím teoretika současného divadla.

Pro úplnost dodejme, že součástí knihy je lexikografická kapitola „Profily tvorcov“, nechybí čtenářsky atraktivní popularizační kapitola „Spomineky pamätníkov“, kompletní soupis inscenací 1946–2004, samozřejmě je bibliografická příloha, jmenný rejstřík a rejstřík inscenací a projektů i anglické a ruské resumé.

Již jsme se zmínili, že publikace v pevné vazbě je také bohatě doplněna fotografiemi, snad jedinou vadou je její čtvercový formát, jenž z uživatelského a čtenářského hlediska není právě nepraktičtější.

Libor Vodička

POSVÁTNÉ A SVĚTSKÉ

Jarmila Veltruská: *Posvátné a světské. Osm studií o starém českém divadle*, přeložili Martin Bažil, Kateřina Kvízová, Irena Pulicarová a Eva Stehlíková. Divadelní ústav, Praha 2006.

Jarmila Veltruská je výjimečná badatelka nevšedního osudu píšíci anglicky a francouzsky. Publikace jejich pečlivě vybraných a smysluplně uspořádaných studií v češtině je radostnou událostí nejen pro české teatrology. Kniha bude skvěle sloužit také jako učebnice pro studenty vysokých škol a potěší i všechny ostatní, kteří se zajímají o středověké divadlo.

Překlad se u nás objevuje s jistým zpožděním, které je znát zvláště na bibliografii, kde chybí novější studie týkající se daného tématu. Jenže aktualizovat studie Veltruské ve světle literatury z posledních dvaceti let by jejich publikaci zdrželo ještě více, což by byla škoda. Doplnění výsledků novějšího bádání (např. těch vydávaných v *European Medieval Drama* či v rámci projektu EDAM) by studiím dodalo materiál k dalšímu srovnávání, na jejich vlastní obsah by ale zásadní vliv nemělo, ten totiž nijak nezastaral.

Již anglicky psaná monografie Jarmily Veltruské *A Sacred Farce from Medieval Bohemia: Mastickář* (University of Michigan, Ann Arbor, 1985, jejíž jedna kapitola je zařazena i do tohoto souboru), zůstává důležitým počinem v první řadě tím, že zprostředkovává tento jedinečný fragment i západním čtenářům. Tím, že mnoho českých badatelů nepovažuje publikování svých závěrů v cizích jazycích za zásadní, vzniká současná situace, kdy si čtenář neznalý češtiny může o české kultuře přečíst jen velmi zjednodušené a často dokonce zcela mylné práce dalších cizinců. Jako příklad může sloužit kniha Alfreda Thomase *Anne's Bohemia: Czech Literature and Society 1310–1420* (Minneapolis, University of Minnesota Press, 1998), hrdě inzerovaná jako první kniha v angličtině o české středověké kultuře, která obsahuje také nemístně zavádějící kapitolu o *Mastickářovi* nazvanou "Alien Bodies: Exclusion, Obscenity and Social Control in the Ointment Seller".

Práce Jarmily Veltruské ale zdaleka neplní jen zprostředkovací úlohu. Autorce se daří dát české texty do širších souvislostí, čímž je činí nedílnou součástí evropské středověké kultury. *Mastickáře* i další české středověké hry rozebírá ve srovnání s těmi z německy mluvícího prostředí, ale i s hrami francouzskými a anglickými. Ani toto není nijak samozřejmé (např. husitské hnutí je do dnešního dne v Západní Evropě vnímáno nejčastěji jako jedna z podivných herezí vymykajících se všemu ostatnímu).

Autorčina evropská perspektiva je osvěžující. Na rozdíl od předešlých badatelů Jarmila Veltruská například zcela pomíjí neřešitelnou otázku, zda *Mastickář* vychází z německého vzoru nebo je ryze český, nesnaží se v něm hledat odraz české mentality v kontrastu s německou, nepojímá analýzu tohoto textu jako národnostní konflikt. A to je moc dobře. Veltruská se tak může věnovat aspektům, které jsou zajímavější a relevantnější – komparativnímu rozboru jednotlivých motivů a postav.

Přístup autorky se obecně charakterizuje jako strukturalismus ovlivněný jejím manželem Jiřím Veltruským (viz např. recenze Jaroslava Kolára). Ten se tu mimo jiné projevuje zkoumáním materiálu skrze opozice, jako je již posvátné a světské v názvu celého souboru. Název poukazuje na vlivné dílo Mircea Eliadeho *Le sacré et le profane* (1957) a zdůrazňuje tak napětí mezi těmito dvěma póly, které se často vnímá jako zásadní rys středověké kultury obecně, a interpretuje se různými způsoby (např. Michaelem Bachtinem či Aronem Gurevičem).

Již první studie *Dvojjazyčné velikonoční hry střední Evropy: podvojnost a jednota* toto téma otevírá. Mezi protiklady posvátné-světské, vážné-zábavné, duchovní-laické, staví také protiklad latiny a národního jazyka, který se do značné míry, ale přesto ne zcela, kryje se základní opozicí posvátného a světského. Právě případy, kdy se promluvy mísí (vernakulární promluva je posvátná, nebo naopak se ta latinská objevuje ve světském kontextu), poutají autorčinu pozornost a naznačují, že hranice těchto protikladů nejsou tak jednoduše definovatelné. Druhý esej, *Zpěv a mluvené slovo v českém středověkém divadle* přidává dichotomii zpívaných a mluvených částí, které opět tvoří částečně se prolínající a na sebe vzájemně reagující opozici. Veltruská ukazuje, že zpívané latinské části ne zcela odpovídají svým vernakulárním paralelám – ty obvykle na první pohled vypadají jako překlady, přitom ale rozpracovávají konkrétní motivy, nebo kladou nové důrazy, a tím mnohdy značně posunují význam.

Třetí studie, *Světský život Máří Magdaleny: krása, radost, hřích* představuje spojení těchto kontrastů na zpracování konkrétní postavy, která je v sobě spojuje, a vysvětluje jeho funkci: „Četní badatelé, které překvapovala dichotomie významů, nálad i hledisek, typická pro některé epizody středověkého náboženského divadla, naznačovali, že tato dichotomie byla výrazem protikřesťanských stanovisek. Někdy se mluvívá o vlivu lidu, lpícího dosud na pohanství a nepřátelsky naladěného vůči křesťanství, které se mu církev

snažila vnútit, nebo o působení potulných žakérů, vypravěčů a žonglérů, kteří odmítali oficiální náboženství, ačkoli k jeho divadlu sami přispívali. Je pravda, že prvky odporující dominantnímu křesťanskému výkladu nacházíme na mnoha místech středověkého divadla, často v pasážích, které jsou pro moderní publikum přímo pohoršlivé. Přesto lze stěží uvěřit, že by církev, která veškeré náboženské divadlo bedlivě sledovala, přijala interpolace zpochybňující jeho pravověrný smysl. Hlubší analýza několika takových pasáží ukázala jisté smíření protichůdných významů, z něhož vyplývá, že jejich autoři, „fatisťé“, našli způsob, jak přijmout a pro vlastní cíle využít světské, původně protikřesťanské prvky.“ (str. 50) Veltruská vysvětluje, že živé představení hříšného života Máří Magdaleny přilákalo pozornost publika, probudilo jeho sympatie, a tak jej nepřímou vyzvalo i k jejímu následování v obrácení ke Kristu.

Podobně následující studie, *Krutost a naděje ve velikonočních hrách ze středověkých Čech*, analyzuje roli násilí a krutosti, které se dnešnímu čtenáři může zdát přepjaté, jako součást svého protikladu – naděje, kterou zmrtvýchvstalý Kristus dává všem. Veltruská zde, stejně jako ve svých dalších studiích, ukazuje, jak spolu zdánlivě nesourodé kontrasty (včetně kontrastů kladný a záporný, oslava a výsměch) ve skutečnosti tvoří jednotu.

Další dvě studie, *Postava mastičkáře ve středověkém náboženském divadle a Staročeský mastičkář jako klaun i symbol* se tematicky částečně překrývají. Mastičkář je zde představen jako postava na rozhraní mezi dvěma diskutovanými světy: „Jako světská postava v liturgickém velikonočním dramatu je mastičkář prostředníkem mezi představovaným světem posvátna a světem diváků“ (str. 84). Veltruská používá tuto postavu jako konkrétní příklad, na kterém může hlouběji analyzovat své všudypřítomné téma: „Jedním z rysů středověkého náboženského dramatu, který nás uvádí do rozpaků, je skutečnost, že obsahuje oplzlé a zdánlivě blasfemické komické pasáže, jež jsou obtížně slučitelné s náboženským zaměřením hry“ (str. 87). Mastičkář tak plní podobnou funkci jako Máří Magdalena, a závěr studie o ní (viz výše) se hodí i sem. Ve studii *O inscenování Mastičkáře* zvažuje Veltruská možnosti inscenace této hry. Vzhledem k tomu, že o něm neexistují žádné doklady, sbírá autorka prameny týkající se inscenování srovnatelných her. Pečlivě odděluje dohady a fakta, a tak zůstávají její nápadité návrhy většinou otevřené, což je sympatické.

Stat' knihu uzavírající, *Dramatické dílo Jana Amose Komenského a jeho místo v tradici školského divadla ve střední Evropě*, se zbytku vzdaluje časově i obsahově. Přesto se i zde projevuje napětí mezi posvátným a světským: Komenský napsal *Schola ludus* poté, co v Sárospataku „nesměl uvést na scénu žádný biblický námět, neboť jeho protivníci považovali jakoukoli dramatizaci Písma za rouhačskou“ (str. 158). V Komenského době je tedy situace dramatu zcela jiná: na rozdíl od středověku to již není žánr záměrně kombinující kontrasty a pohrávající si s napětím mezi nimi. Hranice mezi posvátným a světským je zde vedena přísně a nekompromisně.

Veltruská ovšem toto (ostatně dost banální) poznání nijak netematizuje, soustředí se na analýzu Komenského *Diogenes cynicus redivivus*, *Abrahamus patriarcha* a *Schola ludus*, včetně rozboru způsobu jejich inscenování. Zdůrazňuje, že základní charakteristikou školského divadla je „vztah, který vzniká mezi představením a účinkujícími. . . Rozhodující je, aby [hra] byla uvedena k pedagogickým účelům, totiž aby rozvíjela duševní schopnosti a zdokonalovala mravy těch, kdo se na představení podílejí, a aby diváci přikládali stejnou důležitost tomuto účelu, jako námětu, který se jim předkládá.“ (str. 163).

Doslov Martina Bažila „Návraty Jarmily Veltruské“ je vřelý i informativní. Působně a podrobně popisuje badatelčiny životní osudy, setkání, inspirace a proměny. Jen z něj cítit jak osobní přátelský vztah k autorce, tak profesionální (a opodstatněná) úcta k jejímu dílu.

Z celé knihy (stejně jako i z tohoto krátkého souhrnu) je zřejmé, že nebyla původně jako kniha koncipována; jde skutečně o soubor původně samostatných esejů. Mnoho myšlenek a tezí se zde opakuje na různých místech a v různých souvislostech. (Z poznámky vydavatele se dovídáme, že českou verzi komeniologické studie připravil Martin Bažil ve spolupráci s autorkou z původních dvou článků – nadbytečné části jím tedy byly vypuštěny.) Tato opakování nicméně nijak neruší, spíše poukazují na důležitost, kterou některým svým tvrzením autorka přikládá. Vystávají tak ještě jasněji její témata i přístup.

Všemi studii prostupuje rozbor kontrastů, jejich hranic, prolínání a vztahů. Autorka ukazuje jak je zdánlivý nesoulad mnohdy ve skutečnosti rafinovanou strategií, jak to, co se zdá být v rozporu tvoří ve skutečnosti smysluplnou jednotu. Ve všech analyzovaných textech a rysech středověkého divadla odkrývá Jarmila Veltruská několik rovin významů a možných interpretací. Světské, směšné a výsměšné, lidové a obscenní má vždy základní a všem přístupnou funkci v pobavení a získání divákovy pozornosti, hlubší pohled však zpřístupňuje další, symbolické roviny významu. Veltruská říká: „Mnohé středověké hry obsahují velké množství látek, které jsou v různé míře přístupné divákům s různým stupněm vzdělání, inteligence a vnímavosti... Každá další vrstva významu, kterou je divák schopen pochopit, obohacuje jeho celkové vnímání hry. Zároveň ale nemožnost pochopit některou z vrstev mu nedává pocítit, že jeho vnímání hry je neúplné“ (str. 96). Veltruská také poukazuje na „radost z dešifrování komplikovaných vzorců významů“ (str. 96), kterou diváci her jako *Mastičkář* pociťovali.

Se závěry tohoto typu se v analýzách středověkých děl setkáváme zvláště v poslední době velice často. Aníž bych chtěla jakkoli snižovat tuto práci (jako i práci mnoha jiných včetně sebe sama), kladu si v poslední době otázku, do jaké míry v těchto případech skutečně popisujeme středověkého čtenáře či diváka, a do jaké míry jsme to my, kdo, tváří v tvář pro *nás* překvapujícím, šokujícím a podivným fragmentům středověké kultury, luští, hledá smysl a odkrývá jednotlivé možné významy a prohlásí je pak všechny za platné (pouze ne všem přístupné), protože mezi nimi nemůže rozhodnout. Kdo tady vlastně prožívá potěšení z dešifrování?

Ať už to ve středověku bylo jakkoli, sledovat dnes analýzu Jarmily Veltruské poučí i potěší, a za to jí patří dík. Vynikající překlad Martina Bažila a jeho kolegyň, kteří nám ji zprostředkovávají v krásné a elegantní češtině, navíc skýtá skutečnou radost z četby.

Lucie Doležalová

SETKÁNÍ V MEZIDVEŘÍ

Setkání v mezidveří kulis a smrti. Život a dílo Josefa Šafaříka nejen v divadelních souvislostech. Sborník konference konané 16. a 17. března 2007 na Divadelní fakultě JAMU. Uspořádal David Drozd. Vydala Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Divadelní fakulta, Brno 2008. Str. 230, obr. příl.

Do roka po konání konference, jejímž pořadatelem byla Difa JAMU, CED a Společnost mladých přátel Josefa Šafaříka a nad níž převzal osobní záštitu Václav Havel, jsme se dočkali vydání sborníku. Ve třech blocích moderovaných střídavě Bořivojem Srbou, Petrem Oslzlým a Davidem Drozdem zahrnuje referáty na konferenci pronesené (ba i jeden nepronesený) a diskuse k nim. Konferenci doprovázely z iniciativy mladých